

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 7 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 3, p. 81-92, May 2023

Modern Türk Hikâyeciliğinin İlk Ürünlerinden Müsameretname'nin Söz Varlığı Üzerine Bazı Notlar* **

*Some Notes on the Vocabulary of Müsameretname, One of the First Products of
Modern Turkish Storytelling*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1196741>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
30.10.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
05.01.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.05.2023

Asya Studies

Doç. Dr. Enfel Doğan
Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Yeni Türk Dili ABD
enfeldogan@akdeniz.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-8473-0259>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 20-22 Ekim 2022 tarihleri arasında Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "14. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Emin Nihad Bey (1838-1879) tarafından, 1872-1875 yılları arasında yayımlanan *Müsameretname*, on iki cüzde tamamlanmış olup yedi uzun hikâyeden meydana gelmektedir. Bu eser, edebiyatımızda, modern (Batı tarzı) Türk hikâyeciliğinin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. "Müsameretname" sözcüğü gece sohbetleri, gece hikâyeleri anlamına gelmekte olup eser, uzun kış gecelerinde bir araya gelen kişilerin birbirlerine hikâyeler anlatmalarıyla oluşur.

Müsameretname'de ara sıra döneminin klasik Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ifadelerle rastlanmakla beraber halkın konuşma dilinden de birçok öge de eser içerisinde bulunmaktadır:

a) Bugünün ölçünlü dilinde kullanmadığımız Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimeler: *yoğunuzdu!* (= yok artık), *deyindi!* (= haydi), *alındı!* (= alın işte), *benilledim* (< *belinledim*= *irkildim/ürktüm*), *kuşkutma-* (= *ürkütmek*), *öğür* (= alışmış, dost), *çemreyerek* (= kolları, paçaları sıvayarak), *ayaktaşını* (= arkadaşını), *başının döngünlüğünden* (= dönmesinden), *yunucu* (= yıkanıcı) vb.

b) Bugüne göre anlam farklılığı içeren kullanımlar: *vâsıta* (= *deyyus*), *bilet* (= *pusula*, *not kâğıdı*), *kumpaslar* (= *hayaller*) *kurarak*, *kıyaklık* (= *insafsızlık*, *gaddarlık*), *ekşice* (= *olumsuz*) vb.

c) Mahallî kelimeler: *tufakot* (= *ağa*), *çellecuk* (= *çocuk*), *gumul* (= *kurabiye*), *cago* (= *yağmurluk*), *kedük* (= *gocuk*), *ligago* (= *Çerkez pastırması*), *çevaka* (= *ayakkabı*) vb.

Müsameretname'de -bir kısmı daha önce sözlüklerde yer almamış- çok sayıda ilginç deyim ve az sayıda da atasözü bulunmaktadır.

Bu makalede, *Müsameretname*'nin yukarıda bir kısmına değinilen zengin ve ilginç söz varlığı konusundaki tespitlerimiz bir sınıflandırma dâhilinde dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emin Nihad, Müsameretname, Söz Varlığı, Sözcük, Deyim

Abstract

Müsameretname, published by Emin Nihad Bey (1838-1879) between 1872-1875, was completed in twelve parts and consists of seven long stories. This work is accepted as one of the first examples of modern (Western style) Turkish storytelling in our literature. The word "Müsameretname" means night conversations, night stories, and the work is formed by people coming together in long winter nights and telling stories to each other.

Although expressions written in the classical Ottoman Turkish of the period are occasionally encountered in *Müsameretname*, there are also many elements from the spoken language of the people in the work:

a) Turkish and Turkicized words that we do not use in today's standard language: *yoğunuzdu!* (= *noway*), *deyindi!* (= *lets*), *alındı!* (= *get it*), *benilledim* < *belinledim* (*I was startled / scared*), *kuşkutma-* (= *not toscared*), *öğür* (= *accustomed, friend*), *çemremek* (= *roll up sleeves*), *ayaktaş* (= *friend*), *başının döngünlüğü* (= *dizziness*), *yunucu* (= *took a shower in the bathroom*) etc.

b) Usages with a difference in meaning compared to today: *vâsıta* (= *immoral men, deyyus*), *bilet* (= *note paper*), *kumpas* (= *dream*), *kıyaklık* (= *cruelty*), *ekşice* (= *negative*) etc.

c) Local words: *tufakot* (= *agha / brother*), *çellecuk* (= *child*), *gumul* (= *cookies*), *cago* (= *rain coat*), *kedük* (= *jacket*), *ligago* (= *Circassian pastrami*), *çevaka* (= *shoes*), etc.

There are many interesting idioms and a few proverbs in *Müsameretname* -some of which were not included in dictionaries before.

In this article, our findings on the rich and interesting vocabulary of *Müsameretname* mentioned above are expressed in a classification.

Keywords: Emin Nihad, Müsameretname, Vocabulary, Word, Idiom

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Doğan, E. (2023). Modern Türk Hikâyeciliğinin İlk Ürünlerinden Müsameretname'nin Söz Varlığı Üzerine Bazı Notlar. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7 (Special Issue / Özel Sayı 3), 81-92.

GİRİŞ

İslamiyet'in kabulünden önce ve sonra -Tanzimat'a kadar- bugünkü hikâye tarzına uygun manzum ve mensur pek çok eser kaleme alınmışsa da (Kavruk-Pala, 1998: 491) edebiyatımızda hikâye türünü Batı edebiyatından tercüme yoluyla başlatan birçok araştırmacı vardır. Tanpınar'ın verdiği bilgiye göre Türkçeye çevrilen ilk Avrupaî hikâye Yusuf Kâmil Paşa'nın *Télémaque* tercümesidir (1862). "Bunu birkaç sene sonra *Ceride-i Havâdis*'te tefrika edilen bir *Sefiller* hülasası ile vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi'nin Arapça tercümesinden naklettiği *Robinson Cruzoe* (1864) takip eder... Garp hikâyeleri tarzında eserler ise 1870'de Ahmed Midhat Efendi'nin neşrettiği *Kıssadan Hisse* ve *Letâif-i Rivâyât*'ın ilk beş cüzü ile başlar. 1873'de başlayıp 1875'de biten, Emin Nihad Bey'in *Müsameretname*'si ikinci teşebbüstür. 1872'de Şemseddin Sami'nin *Taaşuk-ı Talât ü Fıtnat*'ı, 1876'da Nâmık Kemal'in *İntibah* adlı romanı görünürler (Tanpınar, 1988: 285-286)".

İlk hikâye örneklerinin Divan edebiyatındaki mesnevilerde geçen hikâyelerden ve halk edebiyatında anlatılagelen halk hikâyelerinden farklı olup olmadığı ve ne türden yenilikler içerdiği soruları ilk anda akla gelen konulardandır: "Bu ilk tecrübelerde ne psikoloji ne canlı karakter ne de etraftaki hayatı canlandırmak endişesi yoktur. Fakat vak'anın tertip şekli, kahramanlarla etraf arasında kurmak istenilen âlâkalar, hadiseler üzerinde duruş tarzı ve bazı müşahede sızıntıları ile eski hikâyelerden de çok ayrılırlar (Tanpınar, 1988: 289)." "Tanzimat devrinin ilk dönemindeki (1860-1876) Türk romancılığı ile hikâyeciliği -romantizm istisna edilecek olursa- kesinlikle belirtmek gerekir ki Divan hikâyeciliğinin de halk hikâyeciliğinin de tamamıyla dışındadır. Ne onların geliştirilmiş bir devamı ne de modernleştirilmiş şeklidir. Doğrudan doğruya Fransız romancı ve hikâyecileri örnek alınarak yapılmış denemelerdir. Ahmet Midhat'ın dil ve anlatımca kısmen halk hikâyelerine yönelmiş olması da bu durumu değiştirmez (Akyüz, 1990: 69)."

Akyüz'ün bu ifadelerinden, ilk dönem hikâyeciliğini Divan ve halk hikâyeciliğinden tamamen farklı gördüğünü anlıyoruz. Tanpınar da yukarıdaki alıntılardığımız cümlesinde, bazı açılardan, ilk hikâye tecrübelerini eski hikâyelerden ayırmıştır. Bununla birlikte Tanpınar, Ahmed Midhat Efendi ve Emin Nihad Bey'in, eserleri *Letâif-i Rivâyât* ve *Müsameretname*'ye bu isimleri vermelerinden dolayı "her iki muharrir, bu adlarla eski meddah hikâyesini devam ettirmek istiyor gibidirler (Tanpınar, 1988: 289)." tespitini yapmaktan da geri durmamıştır. Kahraman bu ilk hikâyelerin meddah hikâyelerine benzerliğini vurgulamıştır: "Üslûp kaygısının bulunmadığı, zaman zaman lâubali bir eda taşıyan bu ilk telif hikâyelerden özellikle Ahmed Midhat'a ait olanlarda yazarın araya girip okuyucu kitleleriyle konuşması ve açıklamalar yaparak fikrini söylemesi, bunların topluluk önünde anlatılan meddah hikâyelerine bağlanabilecek bir özelliğidir. (1998: 494)." Moran da "Batı'dan aldıkları roman türüne örnekler vermeye çalışan ilk yazarlarımızın ister eğlendirici, ister öğretici, ister gerçekçi, ister romantik türde yazsınlar, geleneksel Türk hikâyelerinin yapısını ve kişilerin[i], kendi çağlarındaki okurların kabul edebilecekleri bir roman dünyasına aktarmakla işe başladıklarını söylemek yanlış olmaz sanırım (1994: 36)." diyerek Batı tarzında yazılmış ilk hikâyelerde bulunan geleneksel halk hikâyeciliği etkilerini dile getirir.

Halk hikâyeciliğini de içeren "âşık edebiyatı dil ve üslûp bakımından divan edebiyatından farklı özellikler gösterir. Bu edebiyatın beslendiği ve geliştiği çevrelerin dili ile yazı dili arasında büyük bir farklılığın olduğu muhakkaktır. Sürekli halka yakın kalan ve halkın günlük konuşma dilinden hareketle eserlerini terennüm eden saz şairlerinin en belirgin özelliklerinden biri de anlaşılır olmalarıdır. Böylece bu edebiyatta yüzyıllar boyu folklorla el ele Türk dilinin tabii gelişmesinde şaire düşen görev en iyi şekilde yapılmıştır. Ortak İslâm kültürü çerçevesi içinde bulduklarından dilde Arap-Fars etkilerinden kendilerini tamamen kurtaramayan âşıkların bilhassa yabancı öğeleri millileştirmede oldukça büyük hizmetler gördükleri de söylenebilir (Karahan, 1991: 552).

Bu araştırmada, modern Türk hikâyeciliğinin ilk ürünlerinden olan *Müsameretname* hakkında bazı temel bilgiler verildikten sonra, eserin, döneminin konuşma dilinden ve halk ağzından birçok ilginç örneği içeren söz varlığının tanıtılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Müsameretname'nin tam metin olarak yeni harflere aktarılması esasına dayanan bir yayın olan Çağın-Gökçek neşrinden (2004) yararlanarak metnin söz varlığı ayrıntılı olarak taranmıştır. Görülen ihtiyaç üzerine eserin Osmanlı Türkçesiyle, eski harfli olarak yapılan yayımına da başvurulmuştur. Daha sonra, saptanan veriler belirli bu makalede bir sınıflandırma dâhilinde işlenmiştir.

BULGULAR

Yukarıda belirtilen yöntemler ışığında yapılan tarama çalışmaları sonucunda *Müsameretname*'nin söz varlığının, iki adet ikinci düzey başlık, beş adet de üçüncü düzey alt başlık altında verilmesi durumu ortaya çıkmıştır.

Müsameretname ve İçeriği

Emin Nihad Bey¹ tarafından yayımlanan, yayım süreci 1288'den (Miladi 1872) 1292'ye (Miladi 1875) dek devam eden ve on iki cüzde tamamlanmış yedi uzun anlatıdan meydana gelen *Müsameretname* “gece sohbetleri” anlamına gelmektedir. Bu başlık, metnin kuruluş mantığını ortaya koymaktadır. Eser, uzun kış gecelerinde bir araya gelen kişilerin birbirlerine hikâyeler anlatmalarıyla oluşur. “İlk anlatının başında uzun kış gecelerinde bir araya gelen dostların hoş vakit geçirmek ve geçen zamandan istifade etmek amacıyla her akşam birinin bir hikâye anlatmasına karar verildiği açıklanır ve ilk anlatı halkası olan ‘Binbaşı Rifat Bey’in Sergüzeşti’ başlar. Anlatıların değişmez bir anlatıcısı yoktur; çoğunlukla sözü devralan her kişi kendi başından geçen bir macerayı anlattığı için tekil birinci kişi anlatımı hâkimdir. Ama anlatıların başında ve sonunda, hikâye anlatmayı devralan kişi ve hikâyenin sonunu bildiren kimliği belirsiz bir tekil üçüncü şahıs anlatıcı kişi vardır. Böylece ara anlatıdan çıkılıp çerçeve anlatıya geri döndüğü ya da yeni bir anlatı halkasına girildiği okura haber verilir (Gökalp, 1999: 195-196)”.

On iki cüzde, yedi hikâyeden meydana gelen *Müsameretname*'de yer alan metinler şunlardır:

1. [*Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti*]² (Birinci cüz: 7 Temmuz 1288 / 19 Temmuz 1872; 55 sayfa, basım yeri yok.³

2. *Kapı Kethüdası Behçet Efendi ile Makbule Hanım'ın Sergüzeşti* (İkinci cüz: 1289 / 1873; 64 sayfa, basım yeri yok. Üçüncü cüz: 15 Mart 1289 / 27 Mart 1873; 80 sayfa, basım yeri yok).

3. *Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vuku Bulan Sergüzeşti* (Dördüncü cüz: 21 Temmuz 1289 / 2 Ağustos 1873: 100 sayfa, basım yeri yok).

4. *Gerdanlık Hikâyesi* (Beşinci cüz: 17 Ramazan 1290 / 8 Kasım 1873; 56 sayfa, Hacı Mustafa Efendi Matbaası).

5. *Vasfî Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti* (Altıncı cüz: 9 Şevval 1290 / 30 Kasım 1873; 64 sayfa, Hacı Mustafa Efendi Matbaası. Yedinci cüz: 25 Şevval 1290 /16 Aralık 1873; 67 sayfa, Hacı Mustafa Efendi Matbaası).

6. *Fâik Bey ile Nürüddin Hanım'ın Sergüzeşti* (Sekizinci cüz: 15 Muharrem sene 1292 / 21 Şubat 1875; 95 sayfa, Kırk Anbar Matbaası. Dokuzuncu cüz: 15 Safer 1292 / 23 Mart 1875; 104 sayfa, Kırk Anbar Matbaası).

7. *İhsan Hanım yahut Atiye Hanım'la Âşıklarının Sergüzeşti* (Onuncu cüz: 21 Şaban 1292 / 22 Eylül 1875; 64 sayfa, Tasvîr-i Efkâr Matbaası. On birinci cüz: 4 Ramazan 1292 / 4 Ekim 1875; 62 sayfa, Tasvîr-i Efkâr Matbaası. On ikinci cüz: 25 Ramazan 1292 / 25 Ekim 1875; 86 sayfa, Tasvîr-i Efkâr Matbaası).

Müsameretname'nin Dili Üzerine

Yasemin Aras yüksek lisans tezinde, *Müsameretname*'nin dili üzerine şu tespitleri yapmıştır: “*Müsameretname*'nin bir geçiş dönemi eseri olması onun diline de yansır. Özellikle ilk hikâyelerde kişi ve mekân betimlemelerinde divan edebiyatının kalıplaşmış mazmunları ve tamlamalarla süslü dili hâkimken, son hikâyelerde diyaloglarda, kişi ve mekân betimlemelerinde sade, konuşma diline yakın bir dil kullanılır. Yine ilk hikâyelerdeki uzun ve yapıcı bozuk cümlelerin yerini son hikâyelere doğru kısa ve sağlam yapıli cümleler alır. Dildeki bir başka düzensizlik noktalama işaretlerinde görülür. İlk hikâyelerde gelişigüzel ve yanlış kullanılan (., ?, !) gibi noktalama işaretleri son hikâyelerde daha doğru bir şekilde ulaşır (2006: 200)”.

Müsameretname'de yazıldığı dönemin diline uygun olarak çok sayıda alıntı kelime bulunmakta; içerisinde çok miktarda yabancı tamlamaları içeren birçok uzun cümle yer almaktadır. Yine, metnin genelindeki cümlelerin “-dığında, -dığından, -dığı gibi, -dığı hâlde, -ması, -ınca, -arak, -ıp, ancak, fakat, lakin, mamafih” gibi ek ve bağlaçlarla birbirine bağlanarak hayli uzatıldığı göze çarpmaktadır.

¹ Emin Nihad Bey (1838-1879)'in hayatı hakkında bilgi edinmek için bk. (Uzun, 2016: 40-406). Ayrıca bk. (Koçak, 2015: 771-790).

² Eserde bu ilk hikâyeye herhangi bir başlık verilmemiştir.

³ Mehmet Kaplan, “Hikâye Tahlilleri: Bin Başı Rifat Bey'in Sergüzeşti” başlıklı makalesinde (1966: 15), bu hikâye hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur (Koçak, 2015: 779).

Yukarıda verilen bilgilere örnek olmak üzere *Müsameretname*'nin orijinal metninden bazı cümleleri buraya almak yararlı olacaktır:

Birinci cümle: *O günkü gün semere-i azîmetin en ziyetli partisi de sevâhili muhît olan zümür-rûdîn cibâl-i müteselsile ve üzerlerinde şa'saa-endâz olan erguvân-ı gül-fâm ve sâir eşcâr-ı şükûfe-dâr ile gûnagûn ezhâr-ı mütecehhizenin temâşâ-yı ferah-fezâsı idi ki, Ortaköy önlerine doğru varır varmaz nesîm vezân oldukça şemîm-i nev-bahâr vapur halkının dimâğını bir sûret-i âliyyede vâye-dâr eylediğinden halk ilcâât-ı tabiiyye ile neş'e-i hissiyât-ı kalbiyyelerini hazmedemeyerek halâvet-i bahâr-ı letâfet-nisârı yekdiğerine tebşîr ve herkes birbirlerinin âşinâ-yı kadîmi gibi yekdiğerine mütebessimâne bakışarak izhâr-ı mâ-fi'z-zamîr etmeye başladıkları hâlde ben tütünden başka müşâfehe edecek bir şey bulamadığımdan bir sigara dahi sarmaya başladığımda henüz yapıp tekmil etmeksizin yanımda bulunan ma'hut fazîlet-mend koynundan güzel bir ufak kutu çıkararak içinden bir kokulu kav yakıp ikrâmen elime tutuşturmasıyla ne derece memnun oldum ta'rîf edemem. (s. 27-28)*

İkinci cümle: *Vapur da iskelelere uğraya uğraya gitmekte ve nefîce-i maksûda vusûlü bir yandan te'mîn eylemekte olup Bebek koyu dolaşılarak Anadolu ve Rumeli Hisarı ve derece derece Boğaziçi'nin yekdiğerine fâik olan yemîn ve yesârı görülmeye başladıkça fazîlet-mend, tezyîn-i dîde-i tenezzüh eden mevâki-i nefîsenin her yerlerini birer güne takdîr ve tavsîf eyledikten sonra "Şu sevâhil-i latîfenin herkese bir türlü ferah-bahş olduğunu bilirim lâkin bu kadar tezyînât-ı hulkiyye ve sun'iyye ile muhât olan şu kalelerin cihâna muâdil olan kıymetlerini takdîrde kendimi pek mütehayyir bulurum" demesiyle ben kendisinin bir feylesof olduğuna zâhip olarak "Niçin?" dediğimde, "Efendim, rû-yi zeminde İstanbul gibi bir mevki-i dil-ârâ ve böyle bir sâhil-i halâvet-bahşâ bir daha halk olunmuş mu ki bu kadar şöhret ve şerefi hâiz olan bir hadîka-i lâ-nazireyi sükkâmı eline bir demet gül gibi takdîme vesîle olan şu mukaddes kalelerin temâşâsı her nazrada vicdânımı başka türlü vesâil-i hikemiyyeye sevk ile kuvve-i müdrikemi hayrette bırakmış olmasın" deyince, "Demek ki İstanbul'dan pek memnunsunuz" dediğimde, "Efendim şüphe mi var? Pek rânâ bilirsiniz ki şu kubbe-i firûze-fâm altında hiçbir belde İstanbul'a kıyas olunamaz çünkü İstanbul mevki-i coğrafîsi iktizâsınca Avrupa ile Asya kıtalarının merkez-i içtimâi olduğu gibi Bahr-i Sefid ile Bahr-i Siyâh'ın dahi mecrâ-yı itihâdîdır. Bundan başka arz ve tûl cihetleriyle de bir belde-i mutavassıta bulunduğu gibi harâreten ve bürüdeten dahi bir nokta-i mu'tedile olup fusûl-i erbaa dahi üzerinde lâykıyla hükümünü icrâ etmektedir. Eğer şu vasıflardan ba'zılarıyla Akdeniz Boğazı da tavsîf olunabileceği iddiâ olunur ise de beynlerinde fark-ı azîm olduğu meydandadır çünkü İstanbul bir belde-i cesîme olup cihât-i adîdesinde bu kadar imârât-ı kesîre ve âsâr-ı kadîme-i vefîre mevcût olduktan başka letâfet-i âb ü havâ cihetiyle dahi aslâ nispet kabul edemez. Elhâsıl İstanbul öyle bir şehir-i şehîrdir ki ekâlîm-i sâireden hiçbirisiyle mukâyese olunamayıp evsâf-ı bergüzîdenin mecmaî ve muhassenât-ı arzîyyenin menbaıdır. Şu cihetlerle burada tavattun, bilenlere göre cihanda en büyük bir muvaffakiyet addolunur" demesiyle ben, fazîlet-mend hakkında evvelki zehâbımı cerh ile kendisinin bir ecnebî olup memleketimize nazar-ı reşk ve hasetle baktığına zâhip olarak kalben biraz münfâil oldum. (s. 29-30)*

Üçüncü cümle: *Ben bu mülâhazada iken bir de küçük kız tekrar içeri gelerek "Mösyö, bu odaya pek sıcak bastı. Buyurunuz üst kata çıkalım. Orası daha ferahlıdır ve yukarıki salondan rüzgâr hiç eksik olmaz." dedi. (s. 38-39)*

Dördüncü cümle: *Ben "Ne hacet? Burası da fena değil ve şimdi pederiniz de gelmek üzeredir. Bâdehu onlarla beraber çıkarız" dedim ise de "Efendim, pederim muteber birkaç zat tarafından çağırılmış olduğundan bir mühim işleri olmalıdır zannederim. O cihetle bir saatten evvel gelebileceğini memul edemem. Buyurunuz gidelim ve hem de size yatak odamı gezdireceğim" diye ibram ederek beni alıp üst kata çıkardı. (s. 38-39)*

Aynı hikâye metninden alınan yukarıdaki cümlelere bakıldığında, birincinin ki'li birleşik cümle, ikincinin ise iç içe birleşik cümle olduğu gözükmektedir. Bütün metinde olduğu gibi, mekân tasvir eden ve karşılıklı konuşma içeren bu cümlelerde de bir hayli yabancı kelime ve tamlama bulunmakta, bu da cümlelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. İkinci cümle gibi iç içe birleşik cümle olan üçüncü ve dördüncü cümlelerde ise yine bir karşılıklı konuşma bulunmakla beraber daha sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

Eserde, bazı yerlerde, alıntı kelimelerin konuşma dilinde değişim geçirdiği şekil metne alınmış, dipnotta da kelimelerin özgün imlaları verilmiştir: "gerdanlık: dipnotta – gerdenlik (s. 184)", "melin melin: dipnotta – melûl melûl (s. 262)", "besbedava: dipnotta – bâd-ı hevâ (s. 268)", "kâhya: dipnotta: kethüdâ (s. 279)", "Ağa Camisi – dipnot: Camii (s. 402)", "şamatalı: dipnot – şemâtetli (s. 417)", "bedava: dipnot – bâd-ı hevâ (s. 422)", "usta: dipnot – üstad (s. 422)". Yine dört yerde de "Allah'ımı seversen" ibaresi, konuşma dilindeki gibi "Allahasen" biçiminde yazılmıştır (s. 252, 263, 264, 351).

Müsameretname hem dönemine göre eski sayılabilecek birçok kelimeyi hem de halk ağzından pek çok sözcüğü bünyesinde barındırmakta, böylelikle kelime kadrosu bakımından zengin bir görünüm arz etmektedir. Eserin dil bakımından sahip olduğu bu zenginlikleri dört ayrı başlıkta ele alabiliriz:

***Müsameretname'de Bugünün Ölçünlü Dilinde Kullanmadığımız Türkçe ve Türkçeleşmiş Kelimeler*⁴**

... deyince bir kere *benilledim* (< *belinledim*= *irkildim/ürktüm*) (s. 86, 117)⁵
Çünkü ben Bosna'dan *ılgarla* (= *dört nala*) geldim. (s. 116)
... evvela Elizabet'i ve bâdehu pederi Mister Havel'i *koltuklayıp* (= *koluna girip*) filikadan aldıktan sonra... (s. 131)
... selâm işareti edersem de aldırmayıp *küsülü* (= *küs, dargın*) olduğunu bana anlatır. (s. 154)
Filaver'le birbirimize o kadar alışmış ve o derece *öğür* (= *alışmış, dost*) olmuş idik ki... (s. 161, 359)

Lâkin başının *döngünlüğünden* (= *dönmesinden*) kralı iskât ve müsterîh edecek... (s. 202)
Beyoğlu'nda araba ile durdukları bir iki *tuhafçı* (= *tuhafiye*) mağazası önlerinde... (s. 209)
... o güzel bilekleri üzerine doğru perdedar olan yenlerini ıslanmasın diye yukarıya sıvayıp *çemreyerek* (= *kıvrayıp sıvayarak*) o beyaz kollarını... (s. 303)
Şâyet beyefendi uykuya dalmış ise birdenbire *kuşkutmamak* (= *ürkütmemek*) üzere hafifçe öksürüp seslice ayak sürüyerek ağır ağır havuzun başına yaklaştı. (s. 379)
Efendim, beyefendinin familyası olan hanımefendiler kendi *yunucularımdır* (= *hamamda yıkanan müşterilerimdir*). (s. 417)

Metinde, karşılık konuşmalarda geçen "***deyindi!***, ***alındı!***, ***yoğunuzdu!***" kelimeleri, halk ağzından olup o dönemde kaleme alınmış *Lehçe-i Osmanî*, *Kamus-ı Türkî*, *Redhouse Lügati* gibi sözlüklerde ve *Tarama Sözlüğü* ile *Derleme Sözlüğü*'nde de yer almamaktadır (Bununla beraber, aşağıda belirtileceği üzere "***deyindi***" sözcüğü, Batılılarca kaleme alınmış transkripsiyon metinlerinde tanıklanmıştır).

Bu kelimeleri aşağıda kısaca ele alacağız ancak bu üç kelimenin de yapısının "fiil + 2. teklik emir çekimi + indi < imdi" olduğu kanaatindeyiz. Aşağıda belirtilen, transkripsiyon metinlerinde açıkça "di imdi de imdi, de indi, de indik" şekillerinin bulunması ve Haydar Ediskun'un bu konudaki iki görüşünden birincisi de bizim bu kanaatimizi desteklemektedir: "*Fiil kök ya da gövdelerine getireceğimiz III. tip kişi ekleri, emir kipini oluşturur: gelsin – gelin – geliniz – gelsinler... Bundan başka, bugün, günlük konuşmalarda rastlanan bilsindi, gelsindi, okuyundu, deyindi, gidindi biçiminde hitap görevli ve gereklik anlamı sezdirenen bir emir daha bulunmaktadır. Bunun yapısı iki biçimde düşünülebilir: 1) Türkçe'de 'şimdi' anlamına gelen bir imdi (emdi) kelimesi vardır. m'nin n'ye dönmesi ve ünlüler uyumuna uymasıyla, -(y)indi, -(y)ındı, -(y)ündü, -(y)undu kelimelerinin emir kipinin II. tekil kişisine ulandığı, bu emrin, bu bileşimden oluştuğu düşünülebilir: Gelindi – okuyundu – vurundu – tutundu – göründü – ağlayındı... gibi. 2) Haydi! (= hadi) anlamına gelen di! ile emir kipinin II. ve III. kişilerinin bileşiminden oluştuğu da benimsenebilir: Gelin di! – okuyun du! – desin di!.. gibi (1988: 185-186)."*

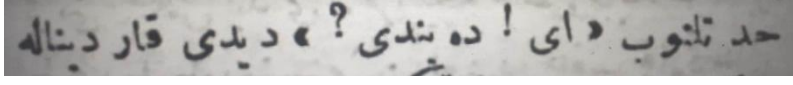
Hasene Aydın'ın çalışmasında bahsi geçen "*Varsın yıkılsındı ne varsa.* (Akbal, 1967: 13)", "*Niçin bu adam İnce Memeddin desinler de ağıt söylesinlerdi üstüne?* (Kemal, 1990: 188)", "*Geçerken bana gümrükten bir karton sigara alsınmış istersem.* (Günay, 2008: 14)", "*Şimdi gidelmiş.* (Tahir, 2007: 12)" yapıları bir çeşit dolaysız aktarımdır. (2016: 168, 180)". *Müsameretname*'deki "***deyindi***, ***alındı***, ***yoğunuzdu***" sözcükleri ise ünlem görevindedir.

deyindi! ("***haydi***") < *dê-* (2. t. ş. emir) + *indi* "***şimdi***"

"Kral hiddetlenip 'Ey, ***deyindi***' dedi kardinala, 'anlat bana şu oyunun teknilini. Çöz şu bilmeceyi.'"

⁴ Makalenin genelindeki sözcük anlamlandırmaları için ağırlıklı olarak *Türkçe Sözlük* (TDK) ile *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ten ve de Kaynakça'da belirtilen diğer sözlüklerden yararlanılmıştır.

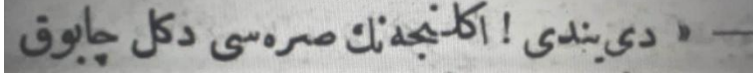
⁵ Bildirideki örnekler *Müsameretname*'nin Çağın-Gökçen neşrinden alınmıştır [Emin Nihat. (2004). *Müsameretname*. (haz. Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek). İstanbul: Özgür Yayınları]. Eserin günümüz Türkçesiyle tam metni içinse bk. [Emin Nihad Bey. (2021). *Müsâmeretnâme / Gece Hikâyeleri*. (haz. Enfel Doğan). İstanbul: Kapı Yayınları.]

metin, beşinci cüz, s. 48.)

(s. 202, Osmanlıca matbu

“Tütüncüye çocuğun ağlamasına yüreği dayanamayarak avutmakla meşgul olduğu cihetle biraz ağırca davrandığından yine İsmail Efendi: ‘**Deyindi!** Eğlencenin sırası değil, çabuk ol.’ deyince...”

onuncu cüz, s. 17)

(s. 375, Osmanlıca matbu metin,

Kelime Parigi'nin *Türkçe-İtalyanca Sözlük* 'ünde de geçmektedir:

“**deyimdi**: bk. deyindi; imdi

deyindi, deyimdi: Haydi! Dayan! (Parigi / Kartalhoğlu, 2015: 321).

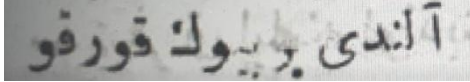
Yavuz Kartalhoğlu'na (2022: 96) göre bu kelime transkripsiyon metinlerinde şu biçimlerde geçmektedir:

“**de imdi (haydi, bravo)**: deindi *jndi* (Arg¹⁵³³, 156); diimdi vulg. deimdi (Men¹⁶⁸⁰, 2206); di imdi (Clo¹⁷³⁰, 186); di imdi (Hol¹⁷³⁰, 57); deyimdi *déyimdi, déyindi* (Vig¹⁷⁹⁰, 169); de imdi (Car¹⁷⁹⁴, 511); di imdi *imdi* (Dav¹⁸³², 102); de imdi, de indik (Mal¹⁸⁶³, 535); de imdi (Sam¹⁹⁰¹, 236).”

Türkçe Verintiler Sözlüğü'ne göre kelime Ermeniceye de geçmiştir: “*Erm.* dé, déimdi ‘peki, öyleyse’ (Karaağaç, 2008: 230).”

alındı! (“*alın / alın görün işte*”) < *al-* (2. t. ş. emir) + *indi* (*şimdi*) veya *al-*: *fiil kökü* + *ın* (2. ç. ş. emir) + *indi* “*şimdi*” (kelimede hece yutulması olmuştur)

“Ay ay ay! Ne bakayım! Bir ayak! Hem de sahibi tarafından biraz yukarı doğru çekildi. **Alındı** (= *Alın görün işte!* / *Alın!*) bir büyük korku daha!”

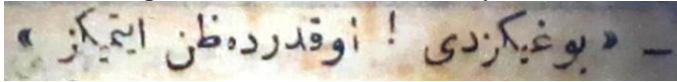

(s. 88, Osmanlıca matbu metin, üçüncü cüz, s. 8.)

yoğunuzdu! (“*yok artık / yanılıyorsunuz*”) < *yok-* (*fiil gövdeste* ?) - *u -nuz* (2. ç. ş. emir) (?) + *indi*

“– İkinizinki de mi? Yok yok! Ben şu gıpta eden gözlerime yemin ederim ki şiddet-i muhabbettir.

– **Yoğunuzdu!** O kadar da zannetmeyiniz.

(Eski harfli metinde sehven yâ harfi yerine bâ ile yazılmıştır.)

– Zan mı? Ne demek? Ya o hediyeler! Koca sandıkla.” (s. 152, Osmanlıca matbu metin, Dördüncü cüz, s. 48.)

Müsameretname'de Şekil Bakımından Bugün Aynı Olmakla Beraber Bugüne Göre Anlam Farklılığı İçeren Kelimeler

Teşekkür ederim, fakat *zahmet almayınız* (= *zahmet etmeyiniz*). (s. 37, 231)

... herifin âdeta kibarvâri bir *vâsıta* (= *deyyus*) olduğuna hükmettim. (s. 41)

... muhabbet-i kalbiyemi *aralıkta* (= *ara sıra / bir ara*) kendisine açmak niyet eder idiysem... (s. 54, 55, 144)

... derhal beni çevirip içeriye alarak *koltuğuma girip* (= *koluma girip*) yukarıya çıkardı. (s. 56, 160)

... eğer ben de *istek eder isem* (= *istersem*) birlikte götürüp benimle akd-i şirket ederek... (s. 64)

... fırtınalarda ölümlerden kurtularak *bir ayak evvel* (= *bir an önce*) İstanbul'a can atmaya uğraşırken... (s. 65, 77, 245)

⁶ *Tarama Sözlüğü* (C. VI)'nde “1. El sürmek, dokunmak, yoklamak. 2. Yok etmek.” anlamlarında **yokamak (yohamak, yokmak)** maddesi bulunmaktadır (1996: 4645).

Bir de ikinci defa olarak aldığım mektupta, *ne bakayım* (= *ne göreyim*), imza, “Mahalle imamımız... (s. 69, 70, 80, 170)

Ya mahalle imamında da ne kadar dirayet olur? *Çare ne?* (= *Ne çare?*) (s.71, 76, 87, 280)

Orası da asla *vazifemde değil* (= *umurumda değil*). (s. 82)

Ey (= *E*) buna çare? (s. 83, 84, 85, 95, 116, 155, 385, 389, 391)

... divanhanenin orta yerinden *tasarlara masarlara* kör körüne yaklaşılarak gide gide... (s. 88)

Çok şey! (= *Çok garip!*) Onlar bu derece zengin oldukları hâlde sizin hamama gelirler mi? (s. 97, 116, 417, 433, 433)

Bosna'da bir *kaza savuşturmuşsunuz* (= *bir kaza geçirmişsiniz / başınızdaki bir kaza geçmiş*) öyle mi? (s. 116)

Behçet Efendi! *Ayol* (= *Bugün bu ünlemi daha çok kadınlar kullanıyor.*) sen bizi dertli ettin. (s. 119, 391)

... yüz elli küreklik mesafeden *aynalarla* (= *gemici dürbünleriyle*) müşahede ve teşhis eyledikleri... (s. 134)

... diyerek *kıskancından* (= *kıskançlığından*) öfkelenerek infiâle başlar. (s. 153, 158)

Gördünüz mü? İşte sizi nasıldım (= *açığınıza yakaladım*). Lâkin Elizabet o kadar da güzel değildir. (s. 153, 156)

Ooo maşallah, siz *hava kestirmek* (= *hava tahmini*) de bilirsiniz. (s. 154)

... gençlik hali bu ya, kızın birisiyle az bir *ilişik* (= *ilişki, münasebet*) peyda oldu, eğer sırası gelirse ona himmet olursa... (s. 177)

... zahîre gündün güne çekilmekte olup mevcut malı *madrabazlar* (= *mecaz değil gerçek anlamıyla: komisyoncular*) zapt ederek... (s. 182)

O kadar paraya devlet ve kralın hizmeti için koca bir *kapak* (= *kalyon cinsi savaş gemisi*) yapılır ve donatılır. İstemem!, diye geri itti. (s. 183)

... kardinalin nezdine geldi ve kendisine bir *bilet* (= *pusula, not kâğıdı*) verdi. Kardinal *bileti* açar açmaz kraliçenin yazısı oluşunu tanıyıp aklı başından gitti. (s. 192)

... öyle emniyetli lakırdılar ettiler ki *bir eyyâm* (= *bir anda*) kardinalin kalbinde tezelzülde olan emniyet tekrar ve daha ziyade sübût buldu. (s. 195)

... yollarda sıkıca sürüp Silahtarâğa'ya kadar *harbî* (= *dört nala, çok hızlı*) gittikse de hayvan kan ter içinde kaldığından... (s. 217)

... yolda türlü türlü hülyâlar ve *kumpaslar* (= *hayaller, planlar*) kurarak oradan Kâğıthane'ye geldik. (s. 218)

Aman efendim! Sizi *esirgerim!* (= *men ederim*) O biçârenin de günâhına girmeyiniz. (s. 232)

Biz kendisiyle izdivaç edelim, dünyada nâil-i saâdet olalım da haydi varsın düğünümüz biraz *şerefsiz* (= *gösterişsiz*) oluversin. (s. 233)

... ser-i sevdâ-zedemi sevgilimin mezar taşlarıyla *güleştireceğim* (= *güreştireceğim*). (s. 255)

Lâkin gösterdiğin *kıyaklığa* (= *insafsızlığa, gaddarlığa*) mahal göremem! (s. 256)

... ricâ etmesi üzerine ben gündüzleri *yapıya* (= *inşaata*) gitmeye başladım. (s. 261, 267)

... cam yerine gerilmiş olan bir derinin *sağrılığında* (= *ses geçirmemesinden*) neşet eylediği meydana çıktı. (s. 279, 282)

... esircinin hânesinden *ekşice* (= *olumsuz*) bir cevap alındığı anlaşılmaktan... (s. 321)

Buna da bir *tutuldum* (= *aşırı öfkelenim*) ama vakit yok.

Ve vâkıa tahmîn ettiği gibi *azıcık daha* (= *az kalsın, az daha*) korktuğuna uğruyordu. (s. 306)

Zira pederim Daniş Bey merhum, haiz olduğu iktidarı size dahi bildirmemiştir. Şu cihetle *ilişikte* (= *endişeli*) olmayınız. Bu derece mesarîfin bence hiçbir ziyânı olmaz. (s. 400)

Bir akşam orada zevcesine rağmen îâm-i fikr ederek yalnızca *çakmakta* (= *içki içmekte*) iken... (s. 435)

Fakat kendisine giden arkadaşım pek *bitkin* (= *tutkun*) olduğundan şâyet yanımızda bulunup da... (s. 437)

... uzun uzun misâfirini ağırlaması bizim için az *engellik* (= *engel*) sayılmaz. (s. 443)

Ne demek efendim! Bu konuda yerden *tavana* (= *göğe*) kadar hakkınız var. (s. 443)

Müteâkiben *yükün* (= *yüklüğün*) kapıları açılıp içerden İhsan hanım zuhûr edince Sait Bey kalakaldı. (s. 445)

Sait Bey'in *tarafı* (= *tarafı*) derhal kendisini müfârakata irzâ ederek... (s. 470)

Müsameretname'de Geçen Batı Kökenli Yabancı Kelimeler ve Terimler ile Bazı (Çerkezce) Mahallî Sözcükler

Müsameretname'de de Emin Nihad Bey, kullandığı ve okuyucuların anlamını bilemeyeceğini düşündüğü bazı yabancı kelimelerin, gemicilik terimlerinin ve mahalli kelimelerin anlamlarını dipnotta vermiştir (Dipnotta verilen anlamları, örnek kelimelerin yanında, parantez içinde verdik):

a) İngilizce Kelimeler

mister (efendi) s. 130

miçmen (mühendis demektir) s. 130

misis (hanım demektir) s. 130

prezante (arz ve takdim etmek) s. 131

girl (matmazel yani kız demektir. Misis girl hanım kız demek olur), s. 131

şerivayn (elma şarabıdır, bu şarap gayet hafif ve midevi bir şey olduğundan İngilizler onu meyve ile istimal ederler) s. 132

Haystrit (bulduğumuz Porsmis tersanesine en yakın olan, denize nazır bir mahal olup pek güzel bir çarşısı vardır)

lord (asilzadegâna ıtlak olunur) s. 140

tankyö (teşekkür ederim) s. 154

bravo (aferin) s. 154

krismas (Protestanların yılbaşısıdır ki her sene o vakit üç gün bayram ederler) s. 168

kavaliyer (erkek manasına gelir) s. 185

yunuvar (kânun-ı sâni) s. 193

suare (gece sohbeti, yani müsamere) s. 194

kadas (bir nevi cemiyet-i takdisiye) s. 194

pedruar (şubat) s. 194

yuns (haziran) s. 205

parol (söz yani taahhüt) s. 197

banko (bayağı ağaç kanepesi, yani peykemsi) s. 203

val (madamların yüzlerine örttüğü siyah bürücek) s. 402

reverans (ser-fürû-ı ihtirâm-kârâne) s. 418

sana (oyun yeri) s. 403

balerina (Rakkase, yani tiyatrodâ İspanyolkârî ayak oyunu oynayan kız) s. 431

b) Yabancı Gemicilik Terimleri

colibot (dört çifte filikadır ki kaptan veya büyük zâbitâna mahsustur) s. 131

firstkeptin (süvari yani birinci kaptan demektir), s. 131

büyük salon (yani güvertede bulunan kış salonu ki gemilerde en birinci mevki olup mevaki-i mevcudeye nispetle her geminin en ziyetli mahalli olduğundan resmi davet ve ziyafetlere mahsustur) s. 132

admiral (amiral yani bahriye kumandanı demektir) s. 145

keptin (kaptan demek) s. 151

marnel (gemi tayfası) s. 288

tavlun (beylik gemilerde top ambarının alt katıdır ki asakir-i bahriyenin aramgâhıdır) s. 289

miço (Tüccar gemilerinde çekirdekten yetişen tayfalar) s. 289

rampa (bir geminin diğer gemi üzerine galibane yanaşması) s. 289

ray (teslim demektir ki mağlubiyet-i harbiyyede müstamel bir tabir-i umumidir) s. 289

limbar (geminin penceresi) s. 290

babafingo (daha üst tarafındaki yelken) s. 291

gabye (aşağıdan ikinci yelken) s. 291

c) Bazı (Çerkezce) mahallî kelimeler:

tufakot (ağa) s. 272

manat (Rusya meskûkâtından bir nevi gümüş sikkedir ki eczası yüz kapikten ibaret olup kapik de bakırdan madrub olduğu hâlde beheri yedi para itibar olunur) s. 273

çellecuk (çocuk) s. 273

gumul (hamurdan yapılma tatlımsı bir şeydir ki şekil ve taamı biraz kurabiyeyi andırır. Ağniya-i Çerakise onu tuşe ittihaz ederler) s. 273
cago (Yamçı gibi uzun tüylü siyah kebeden bir nevi yağmurluktur ki şinel tarzında kolsuz olanları Çerkezlere mahsus olup kışın onu gocuk üzerine giyerler) s. 275
kedük (içi pösteki kaplı, Çerkezlerin giydiği gocuk) s. 275
ligago (Çerkez pasturması) s. 275
basta (darı unundan yapılma bir nevi ekmek) s. 275
çevaka (Çerkezlere mahsus ayakkabıdır. Bunun şekli çarık tarzında ise de oldukça muntazamdır)
s. 278
şişava (oğul) s. 293

Müsamere'tname'de Geçen Bazı İlginç Deyimler

Sözlüklerde tespit edilemeyen deyimler:

asmadan başka yaprak, Kasımpaşa'dan başka toprak görmemek: “Çünkü kendisi *asmadan başka yaprak*, *Kasımpaşa'dan başka toprak* görmediği hâlde (= sınırlı, dar bir çevrede büyüyip yetişmek), bir Avrupa kızının terbiyesini beğenmeyiş...” (s. 178)

(birinin) çantasına girmek: “...o günden sonra Kalistro ve Lornca, şeytan karının *çantasına* girmiş (= elinde oyuncak olmak) oldular.” (s. 189)

çehre eğmek: “O zaman ben beşâsetine muntazır oldukları *çehremi eğerek* (= surat asmak) büsbütün suret-i meyusiyet gösterdiğimde...” (s. 310)

dara dar geçirmek: Sekiz on gün daha *dara dar geçirerek* (= sabretmekte çok zorlanmak) istihsal-i mezuniyet için tekrar gümrükçü beye müracaat eylediğimde... (s. 70)

ilişkte bulunmamak: ... Filaver ile ekseriya o kadar tek ve تنها görüştüğümüzü de ona mebni sade ve sathice görüp asla *ilişkte bulunmazlar* idi (= yakıştırmamak, kötü düşünmemek). (s. 157)

“Kâğıthane serhat, biz yamak” demek: ... rivayet olunduğu gibi ben de “*Kâğıthane serhat, biz yamak*” diyerek öyle bir kuru ümide... (s. 209)

kendi ipini kendisine çektirmek: ... Tevfik Bey gibi bir rakibi tarafından *kendi ipini kendisine* çektirmek (= kendi kuyusunu kendisi kazmak) gibi böyle bir teklife evvela fena hâlde canı sıkıldı. (s. 313)

musibetler mübareği: ... korkudan ellerim titreyerek zarfindan çıkarıp yine *musibetler mübareği* diye okumaya başladım. (s. 118)

pardon etmek: ... hemen olduğu yerde diz çökerek bana *pardon etti*. (= af dilemek) (s. 172, s. 173, s. 445)

Sağ kalan, kulağını çeksin: Faik Efendi bana bak, sana bir şey söyleyeyim. Bunun burası bir orduluktur. *Sağ kalan, kulağını çeksin*. (s. 331)

yüz karası değil el kınası: Bu gibi şeyler senin için *yüz karası değil el kınasıdır*. (s. 57)

Sözlüklerde farklı şekillerde bulunan deyimler:

aklı çileden çıkmak: ... sevincimden az kaldı *aklım çileden çıktı* idi. (s. 219) < *aklı zıvanadan çıkmak / akli çıkmak*

bir çuval inciri telef etmek: ... bana burada *bir çuval inciri telef ettirdi*. (s. 337) < *bir çuval inciri berbat etmek*

can kulağıyla muntazır olmak: Çabuk söyle çabuk diye ifadesine *can kulağıyla muntazır oldu*. (s. 352) < *can kulağıyla dinlemek*

çar-çeşm ile muntazır olmak: Natır Hanım da üç dört günden beri *çar-çeşm ile muntazır* olduğu şu suale muhatap olunca... (s. 415) < *dört gözle beklemek*

ev danası olmak: Hüsrev büyümüş, artık *ev danası olmuş*. (s. 214) < “*Ev danası öküz olmaz.*” atasözünden

gözlerine toprak dolmak: ... bundan beş altı ay evvel onun *gözlerine toprak dolup* (= ölmek) kapanması... (s. 341) < *gözlerini toprak doyurmak*

hastaya yatak sormak: Ah a birader! *Hastaya yatak mı sorarsın?* (s. 340) < *Hastaya döşek sorulmaz.*

iflasa çıkmak: Bu elmaları ya satmalı ya yoksa *iflasa çıkmalı* idi. (s. 182, s. 185) < *iflas etmek*

sel gibi gözyaşı dökmek: ... kendimi suya bırakacağım diyerek *sel gibi gözyaşı dökmeye* başladı. (s. 183) < *sel gibi akmak*

üzümünü buyurun da bağını sormayın: Artık efendim *üzümünü buyurun da bağını sormayınız.* (s. 101) < *üzümünü ye, bağını sorma*

Sözlüklerde aynı biçimiyle yer alan deyimler:

ardı alınmak: ... Irgatpazarı'na çıktığında, alay geçerek henüz *ardı alınmış* idi. (s. 374)
ayakları suya ermek: Dersaadet'e avdetime emir verildiği gibi, hemen orada benim *dizlerim kesilip / ayaklarım suya erdi.* (s. 174)

buldukça bunamak: Ben de sevgilimle görüştüğüm *buldukça bunayarak* nail-i visal olmak üzere kendisini almayı kurdum. (s. 236) (s. 329)

canına minnet: ... gösterdiğim hâhiş ve rağbet ise daha ziyade *canlarına minnet* olduğundan... (s. 103)

çalımına getirmek: ... her nasılsa bir gün faytondan bir iyi *çalımına getirerek* İhsan Hanıma hürmetlice bir reveransla... (s. 418)

çam sakızı gibi: ... ve hem de başkasıyla edemeyerek yine bana gelip *çam sakızı gibi* sarılırdı. (s. 150)

çiğ süt emmek: Zira insan *çiğ süt emmiştir.* (s. 420)

çivi kesmek: ... ormanlarda kalmış oldukları geceler ta-be-sabah ayazdan *çivi keserdi.* (= çok *üşümek*) (s. 275)

dama demek: ... birkaç kapı dolaştıktan sonra sürte sürte nihayet paşanın hanesinde *dama demişler* (= *gücü tükenmek*). (s. 77)

dizleri kesilmek: Dersaadet'e avdetime emir verildiği gibi, hemen orada benim *dizlerim kesilip* ayaklarım suya erdi. (s. 174)

doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı: Çünkü *doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı.* (s. 98)

etliye sütlüye karışmamak: A beyim! Biz bu cihanda *etliye sütlüye karışmadığımız* için mi? (s. 409)

feleğin çemberinden geçmek: ... daha ince araştırılsa belki *feleğin çemberinden* dahi birkaç kere fırl fırl *geçmiş* idi. (s. 408)

fesat kumkuması: ... icra edemediği hevedarlık birike birike *fesat kumkumasına* dönen kalbinden... (s. 426)

gemisini kurtaran kaptan: Bir de *gemisini kurtaran kaptandır* derler. (s. 331)

gökte ararken yerde bulmak: Vay şekerim! Bu biçare seni *gökte ararken yerde bulversin!* Aman bu nimet! (s. 100)

gözü ısırarak: Çünkü o siyah feracelilerden birisini ziyadesiyle *gözü ısırıldı.* (s. 336)

habbeyi kubbe etmek: ... hasbelgarez *habbeyi kubbe etmesi* şerrinden temkin ve sükûnete mecbur... (s. 224)

hangi rüzgâr atmak: Sizi bu tarafa *hangi rüzgârlar attı?* (s. 101)

kapı kapamaca: ... taşra memuriyetine tayin olunarak *kapı kapamaca* (= *hep beraber*) İstanbul'dan çıktılar. (s. 305)

koltuğuna sığınmak: ... aman aman! diyerek benim *koltuğuma sığınmış* (= *koluma girmiş, himayeme girmiş*) olduğu hâlde... (s. 112)

nârına yanmak: Hüsrev ara yerde büsbütün benim *nârına yandı*ğından, ertesi gün... (s. 240)

Nuh deyip peygamber dememek: Lakin niçin öyle *Nuh deyip de peygamber demiyorsunuz?* (s. 225)

şap gibi donmak: ... deyince ben o vakit *şap gibi donakaldım.* (s. 116)

tez canlı: İhsan hanım *tez canlı* ve gayet evhamlı... (s. 424)

Tunus gediği: Evet efendim! İşte bir *Tunus gediği*⁷ (= *kârlı gelir kaynağı*), dersem hepsi içindedir. (s. 412)

tutkun vermek: Zira evvelce "*tutkun verdik*" (= *yakalanmak*) zannıyla fena hâlde sıkılmıştım. (s. 440)

var evi, kerem evi; yok evi verem evi: "*Var evi kerem evi*" diyerek rast geldiği... (s. 403)

yem kestirmek: ... konağımda yirmi hayvan daima *yem kestirir* (s. 258)

⁷Kubbealtı Lügati'nde geçmektedir.

Müsameretname'de Geçen Bazı Atasözleri

Sözlüklerde tespit edilemeyen atasözleri:

Elbette “*Bilmediğin atı almaktan istediğin kırsağı almak iyidir.*” derler. (s. 177)

“*İnsan, mezarına bile alışır.*” darb-ı meseli gibi dil-i meyas... (s. 322)

Sözlüklerde yer alan atasözleri:

Çünkü “*At bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz.*” dedikleri işte benim hâlim gibi... (s. 342)

“*Denize düşen yılanı sarılır.*” fehvasınca pençe-i esaretine giriftar olduğu... (s. 272)

Muradını anlamıyor değilim. Lakin *minareyi çalan, kılıfını hazırlar.* (s. 336)

Efendim, *namazda gözü olanın kulağı ezanda bulunur,* derler. (s. 332). [(Şinasi, 1302), (Aksoy, 1988), (TDK, 1996), (TDK, 1996)]

SONUÇ

Müsameretname, uzun kış gecelerinde bir araya gelen kişilerin birbirlerine hikâyeler anlatmaları esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, sırasıyla, Binbaşı Rifat Bey, kapı kâhyası Behçet Efendi, bahriye zabıtlarından Nâcid Bey, Hamparsun Ağa, Vasfî Bey, saray kalemi memurlarından Şakir Bey ve tahrirat başkâtibi Rıza Bey başlarından geçen veya şahit oldukları gençlik maceraları anlatmışlardır. Bu yönüyle meddah hikâyelerini ve halk hikâyeciliğini hatıra getiren *Müsameretname*'de, anlatılarda halk ağzından ve konuşma dilinden çok sayıda sözcük ve öbeğe yer verilmesiyle de bu durum pekiştirilmektedir.

Eserde, “*benille-* (s. 86, 117), *ılgar* (s. 116), *koltukla-* (s. 131), *öğür* (s. 161, 359), *döngünlük* (s. 202), *tuhafçı* (s. 209), *çemre-* (s. 303), *yunucu* (s. 417), *kuşkutma-* (s. 379), *alındı* (s. 88), *deyindi* (s. 202, 375), *yoğunuzdu* (s. 152)” gibi sözcüklerin bulunması, “*asmadan başka yaprak, Kasımpaşa'dan başka toprak görmemek* (s. 178), *Kâğıthane serhat, biz yamak* (s. 209), *Sağ kalan, kulağını çeksin* (s. 331), *yüz karası değil el kınası* (s. 57), *(birinin) çantasına girmek* (s. 189), *kendi ipini kendisine çektirmek* (s. 313) vb.” / “*Bilmediğin atı almaktan istediğin kırsağı almak iyidir.* (s. 177)”, *İnsan, mezarına bile alışır.* (s. 322)” gibi bilinmeyen deyimlere ve atasözlere yer verilmesi, *Müsameretname*'nin dilini dikkat çekici bir hâle getirmektedir. Bunların yanı sıra eserin bazı bölümlerinde, alıntı kelimelerin konuşma dilinde değişim geçirdiği şeklin metne alınması, dipnotta da kelimelerin özgün yazımlarına yer verilmesi ve dört yerde “Allah'ımı seversen” ibaresinin, konuşma dilindeki gibi “*Allahasen* (s. 252, 263, 264, 351)” biçiminde yazılmış olması da yazarın halk ağzını esere yansıtma çabalarının göstergeleri olarak nitelendirilebilir.

Eserde geçen ilginç ünlemlerden “*deyindi*” sözcüğü Filippo Argenti, Franciscus à Mesgnien Meninski, Bernardo da Parigi, Pierre-François Viguer, Cosimo Comidas da Carbo gnano ve Giovanni Molino gibi sözlükçüler ve gramerciler tarafından kaleme alınan bazı transkripsiyon metinlerinde geçmekle beraber, diğer iki ünlem (*yoğunuzdu*, *alındı*) herhangi bir sözlükte ve gramerde tanımlanmamıştır. Bu da *Müsameretname*'nin dil tarihimizdeki yerini önemli kılan başka bir husustur. Bununla birlikte, “*yoğunuzdu*” ve “*alındı*” sözcüklerinin “hapax/bir kezlik” olarak nitelendirilebilmesi için büyük çaplı taramalar yapmak ve “corpus/derlem”leri gözden geçirmek gerekmektedir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma, tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul beyanı (izni) gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akbal, O. (1967). *Yalınlık Bana Yasak*. İstanbul: Set Kitabevi Yayınları. [Aydın, H. (2016)'dan naklen.]
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akyüz, K. (1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aras, Y. (2006). Bir Hikâye Olarak Emin Nihat Bey'in Müsameretname'si Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Hülya Argunşah), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, H. (2016). 'Varsın Yıkılsındı Ne Varsa.' Yapısının Düşündürdükleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4(2), 167-182.

- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük / Kubbealtı Lugati*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Doğan, E. (2011). Diliçi Çeviri ve Mehmed Rauf'un Eylül Romanında Yaptığı Diliçi Çevirisi Üzerine. *Türkbilig*, 21, 1-21.
- Doğan, E. ve Memic, E. (2016). Halid Ziya Uşaklıgil'in Ş. Kutlu Tarafından Sadeleştirilmiş Mai ve Siyah'ı Üzerine Bazı Tespitler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 5(2), 720-739.
- Ediskun, H. (1988). *Türk Dilbilgisi / Ses Bilgisi - Biçimbilgisi - Cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emin Nihad Bey. (2021). *Müsâmeretnâme / Gece Hikâyeleri*. (Haz. Enfel Doğan). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Emin Nihad. (1288-1292/1872-1875). *Müsameretname*. İstanbul, 12 Cüz (Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü cüzlerin basım yeri yok. Beşinci, altıncı ve yedinci cüzler: Hacı Mustafa Efendi Matbaası. Sekiz ve dokuzuncu cüzler: Kırk Anbar Matbaası. Onuncu, on birinci ve on ikinci cüzler: Tasvîr-i Efkâr Matbaası).
- Emin Nihat. (2004). *Müsameretname*. (Haz.: Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gökçalp, G. G. (1999). Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 185-202.
- Gökçek, F. (2003). Müsameretname Yayımlandı (mı?). *İlmî Araştırmalar*, 15, 151-160.
- Gökçay, O. Ş. (1974). *Keykâvus, Kabusname*. (Çev.: Mercimek Ahmed). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Günay, M. (2008). *Hiç*. Almanya: Havuz Yayınları. [Aydın, H. (2016)'dan naklen.]
- Işın, E. (1981). Emin Nihat ve XIX. Yüzyılın Büyük Sorusu. *Oluşum*, 44, 13-22 (G. Gonca GÖKALP'ın makalesinden naklen).
- Kahraman, A. (1998). Hikâye (Yeni Türk Edebiyatı). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17,493-501.
- Kaplan, M. (1966). Hikâye Tahlilleri: Bin Başı Rıfat Bey'in Sergüzeşti. Yol, 23 Şubat, 15. [Koçak, A. (2015)'ten naklen.]
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karahan, A. (1991). Âşık Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3, 550-552.
- Kartallıoğlu, Y. (2022). *Stambul'dan İstanbul'a Osmanlı Türkçesi Telaffuz Kayıtları (1533-1921 Arası Latin Hafli Metinlerin Verilerine Göre)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kavruk, H. ve Pala, İ. (1998). Hikâye (Divan Edebiyatı). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17, 491-493.
- Kemal, O. (1970). *Kaçak*. İstanbul: Altın Kitaplar. [Aydın, H. (2016)'dan naklen.]
- Koçak, A. (2015). Müsameretname ve Yazarı Emin Nihat Bey'e Dair Yeni Bilgiler. *Turkish Studies*, 10/12, 771-790.
- Moran, B. (1994). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Parigi, B. (2015). *Söz Kitabı: Türkçe-İtalyanca Sözlük*. (Haz.: Yavuz Kartallıoğlu), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Şinasi (1302). *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*. Kostantiniye: Matbaa-i Ebüzziya.
- Tahir, K. (2007). *Sağirdere*. İstanbul: İthaki Yayınları. [Aydın, H. (2016)'dan naklen.]
- Tanpınar, A. H. (1988). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu (1996). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. C. VI. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2016). Emin Nihad Bey. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1, 405-406.